

provision of correspondence communication. The construction of such texts depends on many factors: the presence of a textual tradition, the situation of hypothetical perception of the text, the addressee, forms of implementation and distribution of the text, and other subjective conditions of epistolary communication.

B. Grinchenko's worldview and language concept is defined in a significant creative heritage, which covers the following issues: the significant role of language in the development of national culture and in the self-determination of the people; the formation of public opinion against the restrictions and prohibitions of the Ukrainian language by tsarism; development of theoretical foundations regarding the sources of enrichment and ways of development of the Ukrainian literary language; attitude to spelling practice; standardization of the Ukrainian literary language; creative communication with other writers.

In the letters of B. Hrinchenko, structural and semantic features typical for Ukrainian epistolary are reflected, which are creatively reworked in specific texts. Each letter can be considered as a separate completed act of communication.

Ukraine became the key image-symbol in the correspondence between Borys Grinchenko and Trokhym Zinkivskyi. Ukraine, the Ukrainian language, Ukrainian writers are the key points in B. Grinchenko's correspondence, as they coincide with the life position of the author of the letters. Borys Hrinchenko's correspondence is a vivid example of how obsessed a person must be, who laid a brick in the foundations of the independent new state of Ukraine.

Key words: artistic and documentary prose, epistolary, author's text, literary and linguistic discussion, artistic translations.

Отримано: 14.10.2023 р.

УДК 811.161.2'38

DOI: 10.32626/2309-7086.2023-20.105-114

Ірина Насмінчук

ORCID 0000-0003-3623-387X,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови,

Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

ЛЕКСИЧНІ ТА ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СИНОНІМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЇ СТРАХУ В ПРОЗІ МАРІЇ МАТІОС

У статті на основі опрацювання мови прозових творів Марії Матіос виділено синонімічні ряди на позначення емоції страху. Досліджено лексичну та фразеологічну синоніміку, внаслідок чого з'ясовано семантичні особливості ідеографічних синонімів. У роботі обґрунтовано, що синонімія є однією з визначальних ознак мовної манери Марії Матіос.

Ключові слова: синонімічний ряд, ідеографічні синоніми, проза, Марія Матіос, лексика, фразеологія, емоція страху.

Постановка проблеми. Вітчизняна гуманітарна наука значну увагу приділяє дослідженню емоцій в когнітивній площині, що сприяє появі нового погляду на взаємодію мови і психіки. «Мова, – наголошував Іван Огієнко, – це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється в певній культурі, певній традиції. В такому разі мова – це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного я» [17, с.240]. На осмислення психо-емоційних станів, реакцій, стосунків націлена сучасна українська література,

яка володіє багатим мовним ресурсом щодо позначення певних психічних станів і чуттєвих переживань. Враховуючи глобальні виклики межі ХХ-ХХІ ст., письменники звертають посилену увагу на первинні людські емоції, насамперед на емоцію страху – як життєво необхідну потребу у самозбереженні. Страх як емоція і як екзистенціаль буття визначає проблематику і поетику прози Марії Матіос, переважно зверненої до зламних періодів в історії України. Йдеться як про малу (новелістична збірка «Нація»), так і велику («Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Москалиця», «Букова земля» та ін.) прозу. Творчий задум письменниці осмислити буття нації в потоці історії детерминував мовні засоби організації тексту.

Ключову роль у точному доборі відповідного слова при означенні людських емоцій відіграють синоніми. «Особливий інтерес, – слушно відзначає В. Олексенко, – викликає вивчення синонімії художнього твору, бо це не тільки допомагає розкрити закономірності використання синонімічних засобів української мови письменником, але й дає багатий матеріал для поглибленого вивчення природи синонімії» [18, с.1]. Попри давню зацікавленість синонімами як лексичним явищем з боку українських мовознавців, про єдність у їх поглядах на природу синонімії, їхнє групування, критерії виділення, функції тощо наразі говорити не доводиться. Відправною у роботі є теза про те, що «синоніми виконують у мові декілька функцій: сприяють точності і ясності висловлювання, фонетично урізноманітнюють мову, обумовлюють різноманітність і багатство стилів усного і писемного мовлення» [19, с.61]. Проблеми теорії і практики синонімії як явища художнього стилю глибоко висвітлені в українській мовознавчій науці (В. Басок, М. Богдан, Л. Бублик, В. Ващенко, С. Караванський, А. Коваль, І. Олійник, І. Опцико, Л. Паламарчук, О. Пономарів, М. Фашенко, А. Ярова). Синонімія як засіб формування мовної картини світу у творчості письменника є предметом дисертації останніх років. З погляду ономасіології лексичну синонімію у творчості поетів-молотомузівців розглянула В. Діц [5]. Л. Семак [20], залучаючи семантичний, лінгвостилістичний та лінгвопрагматичний аспекти, дослідила лексичну синонімію на матеріалі сучасної жіночої прози, зокрема і прози М. Матіос. І. Ходарєва [21] зінвентаризувала синоніми за лексико-семантичними групами, опираючись на мову творів П. Загребельного.

Як засвідчують праці останніх років, в українській філологічній науці дослідження емоції страху має два основні аспекти. По-перше, воно вивчає літературну репрезентацію цієї емоції, а по-друге, студіює прагматику страху на базі фраземіки і пареміології. Літературознавчі візії страху презентовані науковими статтями Л. Демської-Будзуляк [3], О. Дибовської [4], А. Меншій [14]. У фраземному дослідженні Ж. Краснобаєвої-Чорної [9] варта уваги з погляду можливого застосування у дослідженні синонімії на позначення емоції страху класифікація якісно-кількісних ознак страху. До проблеми функціонування лексичних та фразеологічних синонімії у прозових текстах Марії Матіос вчені звертаються принагідно, спорадично. Дослідники [1; 2; 6; 10], демонструючи зацікавлення мовностилістичними особливостями її прози, недостатню увагу звертають на авторські прийоми синонімізації як свідчення невичерпних ресурсів української мови та письменницького обдарування.

Метою дослідження є виявлення і характеристика масиву лексичних та фразеологічних синонімії на позначення емоції страху на матеріалі прозових творів Марії Матіос. З огляду на те, що в аналізованому прозовому дискурсі найвиразнішим є страх екзистенціальний, доречно акцентувати функції ідеографічних (понятійних) синонімії, пов'язаних із людськими діями, ознаками і станами.

Виклад основного матеріалу. «Синоніми, – за визначенням лінгвістів В. Олексенка й О. Рембецької, – справедливо вважають показником розвинутої та гнучкої як літературної мови загалом, так і ідіостилю письменника. За кожним синонімом стоїть смислова та стилістична своєрідність, тобто тонкі, досить специфічні відтінки. Відрізняючись відтінками значень і стилістичною забарвленістю, синоніми виконують у мові декілька функцій: сприяють точності і ясності висловлювання, фонетично урізноманітнюють мову, обумовлюють різноманітність і багатство стилів усного і писемного мовлення» [19, с.61]. За характером додаткових значень і специфічних відтінків синоніми групуються у три категорії:

- 1) ідеографічні з їх функцією уточнення і деталізації;
- 2) стилістичні, які різняться емоційно-експресивним забарвленням і стилістичними функціями;
- 3) семантико-стилістичні, які об'єднують у собі функції ідеографічних і стилістичних синонімів.

Для стилю М. Матіос характерним є нагромадження в окремому фрагменті тексту синонімів зі зростаючою експресією: «Дивився на мирне, начебто сонне, обійстя – і йому ставало **страшно**, аж **моторошно**» [12, с.72]; «Небачений **страх** сковував тіло, так що хотілося уткнутися обличчям у землю, затулити вуха і просто чекати, коли цей **жах** закінчиться» [11, с.553]. Вибудовуючи градацію, авторка на емоційній підвалі майстерно зближує слова, які поза контекстом не вступають у синонімічні відношення: «Загострена і раптова **нервовність** /.../ вказувала на добре знану, але від того ще ретельніше приховану причину колективного людського **тремтіння**, а радше **страху** /.../. І Черемошне, не змовляючись, намагалося відігнати від себе **затаєну дрож** усіма приступними йому силами, всіляко шукаючи спосіб приховати неминаючий **внутрішній неспокій**» [11, с.9]. Як бачимо, синоніми із описом стану хвилювання, обумовленого загрозою реального чи передбачуваного лиха, вживаються або парами, або є складовими градаційного ряду і можуть налічувати три і більше компонентів. Внаслідок зближення понять, переданих словами (нервовність, тремтіння, страх) і словосполученнями (затаєна дрож, внутрішній неспокій) зростає інтенсивність висловлюваного.

Мовна майстерність Марії Матіос творить семантико-смислові варіації, кожна з яких породжує новий смисловий відтінок, наприклад: «Вона **боїться**. **Боїться** **страшної**, а головне – **непотрібної** смерті в темені й задусі Климишиної кривки. Корнелія **не має смілості** заподіяти собі смерть, щоб мученицьки не вмирати в чорній земляній гробниці. **Не має** також **відваги** битися в істеричі й нервах, по-вовчому завиваючи від плачу» [12, с.118]. Слова «страшна» і «непотрібна» поза контекстом мають різне значення, але контекстуально вони зближуються, оскільки означають безглуздість смерті. Словосполучення «не мати смілості», «не мати відваги» передають спільне значення страху і взаємно підсилюють одна другу. Семантика ідеографічних синонімів розкривається лише в контексті, адже, як зазначає С.Я. Єрмоленко, «для пізнання мови важливо розуміти, як функціонують системні мовні одиниці, як вони передають не лише, умовно кажучи, поверхневу інформацію, а й відтворюють глибинний зміст: відтінки думки й емоційний стан, почуття того, хто висловлюється» [7, с.25]. Дійсно, у конкретному слові не може міститися вичерпна інформація про певну ситуацію, однак її сповна може прояснити синонімічний ряд. Наприклад, у реченні «В цю мить зрозуміла, що

сором сьогодні навіки покинув її – лишився самий страх. **Лютий. Жахкий. Тваринний**» [11, с.651] виділені синоніми, які пов'язані з лексемою «страх», передають значення глибокого душевного потрясіння перед очікуваною бідою. Кожен наступний синонім деталізує зміст попереднього, розвиваючи додаткові негативні конотації «почуття пригніченості», «стан заціпеніння».

Екзистенційний страх у творах Марії Матіос присутній як:

- 1) страх смерті: «В якусь мить **спаралізував страх**, що її могли *живцем закопати* отут» [12, с.114-115]; «І чує Федора, як ураз **стало в ній серце від жаху**: чи вони будуть казати йти *забрати вже мертвого* Петруська з-під пошти, чи знову будуть питати, де її син?» [11, с.646];
- 2) страх війни: «Жилося нам в російській окупації, як *воробцєві в стрісі*, все у **тривозі і страху**, все в алярмі» [11, с.205]; «**Страх і неспокій** поперемінно скоував людей, бо прийшов і пішов твердий на вдачу *москалик*, прийшов і пішов звиклий до муштри й дисципліни *румун*, знову *вступивши край швидкому до дії москалеві*» [12, с.57];
- 3) страх змін: «Зараз у нас дуже **тривожно**... *скоро багато чого може змінитися*» [13, с.95]; «У мене **кров застигла**. Я вже відтепер мертва, як надуваю, *що нас чекає*» [12, с.85];
- 4) страх втрати рідних «Я вас **боюся**, бо ви можете й мене *від дітей забрати*, як Різунів, Поповичів, Шпетків забрали» [12, с.29]; «Йоганка все жит-тя **боїться за чоловіка**. Та тепер ще більше **боїться за доньок**» [11, с.738].

Особливу виразність в означенні емоції страху репрезентує добір дієслівних синонімів, які вказують на різний характер дії, впадає в око їх виразне експресивно-стилістичне забарвлення: «Вона **зіщулилася**, як перед ударом багота» [11, с.368]; «Гафія **застигла** з мокрим рядном» [11, с.648]; «Постріли **лякали** більше, ніж би гарчали машинові кріси» [11, с.153]; «Все місто **трусить** від неспокою і розпачу» [11, с.154]; «В середині Федорки все тихо **дрижало** і вона сама вся мовчки **дрижала**» [11, с.359]. Авторка також апелює до діалектних дієслів «пужати» (лякати), «перепудити» (перелякати). Вони, як правило, присутні у прямій мові персонажів: «Петре, як сми **перепудили** мене!» [11, с.366]; «Ніж ото дітей отут **пужати** криком, краще би пішли ці батяри та добре діло зробили» [13, с.54]; «Що ти мене **пужаєш**, товаришко?» [12, с.165]. Дієслівні синоніми на позначення емоції страху є невичерпним джерелом виразності образів-персонажів, оскільки вони покликані розкривати внутрішній світ людини з характерними для неї переживаннями.

В аналізованих прозових текстах продуктивно використовуються прикметникові синоніми. «Практичний словник синонімів української мови» С. Караванського подає такий синонімічний ряд до слова «страшний»: страшенний, жахливий, кошмарний, моторошний, жаский, гнітючий, страхітливий [8, с.399]. Опираючись на народно-розмовне мовлення, Марія Матіос поповнює і розширює цей ряд: «Ніч видалася довгою і **тривожною**» [11, с.153]; «І враз **страшна** думка забилася в скроні» [12, с.148]; «Гінець переказує **жахливі** вісті» [11, с.196]; «**Моторошна** тиша стояла на завжди гамірній господі» [13, с.107]; «Петро на Федорку того вечора якось ніби і не дуже зважав та й не заважав її **боязкому** і невмілому порядкуванню» [11, с.363]; «В цих маленьких квадратах /.../ умістилося **лякливе**, як сарна, теперішнє її серце в грудях» [11, с.367]; «**Перелякані** звірі – і ті тоді поховалися, уся природа завмерла зо страху» [11, с.371]; «У нас декотрі фальшиві, декотрі **перепуджені**» [11, с.718]; «Очі – як **полохливі** нишпорки» [11, с.657]. Прикметникові синоніми,

виявляючи найвищий ступінь експресем, виступають у ролі звичайних епітетів, хоча незрідка мають індивідуально-авторське забарвлення.

Ступінь вияву інтенсивності емоції страху відображають прислівникові синоніми: «Стривожений Кюнцле неприховано **боязко** озирався довкола» [11, с.399]; «Так **лячно** не було ще у горах ніколи» [11, с.611]; «**Страшно** було про це думати» [11, с. 617]; «Так мені **брезкло** на душі» [11, с.169]; «Там було так гарно – що аж **страшно**, як, може, буває невагомій душі лише перед райською брамою» [13, с.102]; «Коли вона вперше спробувала заговорити з татом, **страшенно перелякалася** власного голосу» [13, с.32]. Як засвідчують наведені приклади, у прозі Марії Матіос лексичні значення синонімів на позначення емоції страху досить близькі, оскільки всі вони передають відтінки одного поняття. Тобто є усі підстави говорити про переважання ідеографічних синонімів в аналізованому художньому дискурсі.

Одиниці лексико-семантичної групи «страх» Марія Матіос використовує не лише у прямому, а й у метафорично-образному значенні. Метафоричні образи, на основі яких власне постали усталені словосполучення зі значенням «страх», апелюють передусім до психоемоційних симптомів переживання цієї емоції: «Великий жаж прицькикував до землі намертво» [12, с.147]; «Душа її також згортається равликом від страху» [13, с.32]; «І враз страшна думка забила в скроні» [12, с.148].

Фразеологічні синоніми на позначення емоції страху, введені Марією Матіос, фіксують людські переживання на рівні відчуттів фізичних і значно рідше на рівні психологічних чи соціальних. На переконання Ж. Краснобасвої-Чорної фізичними виявами страху є завмирання, ціпеніння, остовпіння, тремтіння, сильне серцебиття, відчуття холоду, сильного ознобу, жару в усьому тілі [9, с.105-106], що і засвідчують такі приклади: «У **грудях** у Дарія **стало холодніше**, ніж долоням без рукавиць» [11, с.188]; «**Серце** ...враз **стало в грудях**» [13, с.69]; «**Ноги вросли** в підлогу» [11, с.361]; «Шандрові **сперло дух**» [12, с.70]; «Від того спогаду **волосся дибки може стати**» [11, с.618]; «Дунусеві чомусь **холонуло попід грудьми**» [12, с.73]; «**Серце гупало** на весь ліс» [12, с.147]; «У Михайла **обмерло серце**» [13, с.105]; «**Шкіра моя горить**» [13, с.108]; «Трепета відтоді завжди **тремтить зо страху**» [12, с.42]. Основне місце серед фразеологічних одиниць на позначення емоції страху займають словосполучення, побудовані на поєднанні іменника з дієсловом. Причому іменник, як правило, називає певний орган людського тіла, а дієслово означає його хворобливий стан: «У мене **кров застигла**» [11, с.163]; «**Кров** їй **ударила** в голову нагло» [12, с.15]; «**Серце** ми **стало**» [11, с.168]; «**Ноги стерпли**, ніби паралічем розбиті» [11, с.298]; «У Михайла дужче **забилося серце**» [13, с.150]; «**Серце** з переживання **лігало** попід самий борлак» [12, с.116-117]. Аналіз засвідчує, що практично всі фразеологічні синоніми належать до розмовно-побутового стилю мовлення. В уста персонажів письменниці вкладає фразеологічні звороти та лексеми, що належать до обрядово-церковного мовлення і означають страх Божого покарання: «Михайлюно, але то чуже! Проплакано! І люди не **боятся гріха**» [13, с.142]; «**Бійтєся Бога**, жінко, що ви таке кажете, дитина не вина» [13, с.159]. Національну неповторність української мови відображають танатологічні фразеологічні одиниці, де слово «страх» поєднується зі словом «смерть»: «**На смерть перелякана**, Матронка спочатку хотіла тікати» [13, с.161]; «Кочерга миттєво випала їй з рук, ударивши по пальцях ніг, але **перелякана всмерть** Софія того навіть не завважила» [12, с.38].

Має слушність А. Мойсієнко, зауважуючи, що будь-який фразеологічний зворот, «потрапивши в авторський текст, передає останньому ту енергію, що ви-

роблена і закріплена в ньому протягом тривалого функціонування в народному побуті, у сфері виробничій, культурно-науковій тощо» [15, с.115], однак це не заперечує факту корективів і навіть трансформацій сталих фразеологічних конструкцій у канві художнього тексту. У творах Марії Матіос синонімічні пари фразем виникають або шляхом заміни одного чи кількох складників синонімічними одиницями («у Михайла **обмерло серце**» [13, с.105] – «**серце ..враз стало в грудях**» [11, с.290]; «**ноги вросли в підлогу**» [11, с.361] – «**ноги стерпли, ніби паралічем розбиті**» [11, с.298]; «Петрові леда **волосся дїба не стало**» [11, с.398] – «в м'якої людини **волосся бралось догори**» [12, с.37]), або через зіставлення фразем різних за структурою, але близьких чи навіть однакових за лексичним значенням («Опустилася на лавку, чуючи, як **сповільнюється кров у жилах і дрібна пропасниця народжується під колінами**» [11, с.618] – «нова влада селом спаєрує та лиш **кров холодить у жилах**» [13, с.114]).

Такі фразеологічні синоніми, як «серце гупало», «волосся дїбки стало», «кров холоне в жилах» не є абсолютними в контексті аналізованих творів. Вони покликані відтворити певну градацію у відчуттях. Так, фразеологізм «серце гупало» означає хвилювання, «волосся дїбки стало» – сильний переляк, а «кров холоне в жилах» – моторошну ситуацію.

У контексті розповіді фразеологізми можуть набирати соціальної спрямованості, це відбувається, коли авторка розширює масштаб описуваного до розмірів громади. Таку функцію виконує зокрема фразеологізм «вдарити на сполох», що означає звертати загальну увагу на небезпеку, подавати сигнал тривоги: «Хтось із більш винахідливих чоловіків виліз між дзвони і щосили **вдарив на сполох**» [13, с.144]. Залежно від контексту, соціального навантаження може набирати фразеологізм «затамувати подих»: «Майже ціле село зараз тяжко мовчало, набравши в груди повітря і **затамувавши зі страху подих**». Йдеться не про одну особу, а цілу громаду, яка перестає дихати, щоб зробитися малопомітною перед лицем загрози.

Як засвідчують наведені приклади, у прозі Марії Матіос лексичні значення синонімів на позначення емоції страху досить близькі, оскільки всі вони передають відтінки одного поняття. Тобто є підстави говорити про переважання ідеографічних синонімів в аналізованому художньому дискурсі. На думку В.П. Олексенка й О.В. Рембецької, «якихось істотних відмінностей в емоційному забарвленні чи стилістичному використанні між ідеографічними синонімами не існує, проте додаткові семантичні відтінки їх часом досить прозорі» [19, с.64]. Основною функцією ідеографічних синонімів (як лексичних, так і фразеологічних) є точне оприявлення думки в мовному акті, наприклад: «Корнелії в той день здавалося, що сапа в руках літала, й **серце з переживання лігало попід самий борлак, і очі перелітали** по через паркан, мов яструби, але **страху не годна була побороти**» [12, с.116-117]. Наведені словосполучення майже тотожні за лексичним значенням, всі вони означають сильною тривогу, вловити семантичний відтінок «ступінь тривожності» неможливо.

Висновки. Мовотворчості Марії Матіос притаманний високий ступінь концентрації лексичних (іменникових, прикметникових, дієслівних, прислівникових) і фразеологічних синонімічних одиниць на позначення емоції страху. Репрезентативними у тканині творів є ідеографічні синоніми, тобто ті синонімічні ряди, які постають як найтонші словесні штрихи до передачі особливостей поведінки людини і її психічних виявів в екстремальних умовах. Широкий спектр синонімічних конструкцій значно урізноманітнює контекст,

передаючи найточніший відтінок зображуваного явища. Дослідження підтверджує висновки вчених, що синоніми в мовній системі виконують дві основні функції – уточнення й заміщення. Вишуканий синонімічний ряд на позначення емоції страху, спостережений в аналізованих творах, засвідчує досконале володіння Марією Матіос запасами літературної мови з одного боку і народно-розмовної стихії – з другого. Дослідження прози авторки в означеному руслі є перспективним для системного вивчення синонімічних зв'язків одиниць лексико-семантичної групи «страх» у творах сучасних письменників.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бакум З.П. Антропоніми у мові творів Марії Матіос. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. праць. Херсон: ХДУ, 2010. Вип. 12. С. 197-201.
2. Бойко В.М., Давиденко Л.Б. Процесуальні фразеологізми у творах Марії Матіос. *Література та культура Полісся: збірник наукових праць. Серія «Філологічні науки»*. Ніжин, 2018. № 10. С. 222-231.
3. Демська-Будзуляк Л. Літературна репрезентація страху у дискурсі повсякденності радянської України 1930-х років (на прикладі роману «Страх» Олени Звичайної. *Сучасні Літературознавчі студії*. 2021. Вип. 18. С. 37-43.
4. Дибовська О.В. Концепт страху в літературній казці. *Прикарпатський вісник НТШ*. Слово. 2016. № 2. С. 537-544.
5. Діц В.О. Лексичні і контекстуальні синоніми в поетичній творчості поетів-молодомузівців (ономасіологічний і стилістичний аспекти): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2006. 17 с.
6. Євтушина Т.О. Емоційність як релевантна риса фразеологічної інтерпретації менталітету буковинців у прозі М. Матіос. *Наук. праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: філол. науки*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. Вип. 40. С.80-84.
7. Єрмоленко С.Я. Лінгвостилістика в контексті сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 2017. №4. С. 20-27.
8. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ: Українська книга, 2000. 480 с.
9. Краснобаєва-Чорна Ж. Прагматика страху в українській фраземіці. *Studia Ucrainica Psnaniensia*. 2017. Вип. 5. С. 101-108.
10. Марчук Л. Термінологічна полісемія у прозі Марії Матіос. *Термінологічний вісник: збірник наукових праць*. Київ: Інститут української мови НАН України, 2019. Вип. 5. С. 291-298.
11. Матіос М. Букова земля. Роман-панорама завдовжки у 225 років. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. 2019. 928 с.
12. Матіос М. Нація. Львів: Піраміда, 2007. 256 с.
13. Матіос М. Солодка Даруся. Львів: Піраміда», 2005. 176 с.
14. Меншій А. Семантика концепту «страх» у творчості М. Коцюбинського та Г. Косинки. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2013. URL: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/16/16> (дата звернення: 16.10.2023)
15. Мойсієнко А. Актуалізація фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті проф. Л.Г. Скрипник*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. С. 115-121.
16. М'яковська Л.М. Синоніми-іменники у художніх творах І. Нецуня-Левицького. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки*. 2013. Кн. 1. С. 114-118.
17. Огієнко І. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу. Київ: Абрис. Репринтне відтворення видання 1918 року. 278 с.

18. Олексенко В.П. Функційно-стилістичні особливості фразеологічних синонімів у романі Ліни Костенко «Маруся Чурай». *Materials VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Europejska nauka XXI powilka – 2012». Filologiczne nauki. Przemyśl*, 2012. Vol. 12. P. 80-89.
19. Олексенко В.П., Рембецька О.В. Функційно-стилістичні особливості синонімів у творах Уласа Самчука. *Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори): літ.-наук. зб.* Київ; Херсон: Просвіта, 2010. Вип. 7. С. 60-69.
20. Семак Л.А. Лексична синоніміка в сучасній українській жіночій прозі (функціонально-семантичний аспект): авторефер. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпро, 2021. 23 с.
21. Ходарева І.М. Лексико-семантичне й асоціативне поле любов у мові творів Павла Загребельного: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2009. 19 с.

References:

1. Bakum, Z. P. (2010). Antroponimy u movi tvoriv Marii Matios [Anthroponyms in the language of the works by Maria Matios]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Linhvistyka»: zb. nauk. prats [Scientific Bulletin of Kherson State University. «Linguistics» series: a collection of scientific works]*. Kherson: KhDU. Vyp. 12. P. 197-201. [in Ukr.].
2. Boiko, V.M., Davydenko, L.B. (2018). Protsesualni frazeolohizmy u tvorakh Marii Matios [Procedural phraseology in the works by Maria Matios]. *Literatura ta kultura Polissia: zbirnyk naukovykh prats. Seriiia «Filolohichni nauky» [Literature and culture of Polissia: a collection of scientific works. Series «Philological Sciences»]*. Nizhyn. №10. P. 222-231. [in Ukr.].
3. Demaska-Budzulyak, L. (2021). Literaturna reprezentatsiia strakhu u dyskursi povsiakdennosti radianskoi Ukrainy 1930-kh rokiv (na pryklady romanu «Strakh» Oleny Zvychainoi [Literary representation of fear in the discourse of everyday life in the Soviet Ukraine of the 1930 (on the example of the novel «Fear» by Olena Zvychaina)]. *Suchasni Literaturoznavchi studii [Contemporary Literary Studies]*. Vyp. 18. P. 37-43. [in Ukr.].
4. Dybovska, O.V. (2016). Kontsept strakhu v literaturnii kaztsi [The concept of fear in a literary tale]. *Prykarpatskyi visnyk NTSh [Prykarpatsky herald of the NTSh]*. Slovo. №2. P. 537-544. [in Ukr.].
5. Dits, V.O. (2006). Leksychni i kontekstualni synonimy v poetychnii tvorchosti poetiv-molodomuzivtsiv (onomasiolohichni i stylistychnyi aspekty) [Lexical and contextual synonyms in the poetic work of young music poets (onomasiological and stylistic aspects)] [Synopsis of PhD thesis]. [in Ukr.].
6. Yevtushyna, T.O. (2015). Emotsiivist yak relevantna rysa frazeolohichnoi interpretatsii mentalitetu bukovyntsiv u prozi M. Matios [Emotionality as a relevant feature of the phraseological interpretation of the Bukovinian mentality in the prose by M. Matios]. *Nauk. pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka: filol. Nauky [Science works of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko: philol. science]*. Kamianets-Podilskyi: Aksioma. Vyp. 40. P.80-84. [in Ukr.].
7. Yermolenko, S. (2017). Linhvostylistyka v konteksti suchasnoho movoznavstva [Linguistics in the context of modern linguistics]. *Movoznavstvo [Linguistics]*. №4. P. 20-27. [in Ukr.].
8. Karavanskyi, S. (2000). Praktychnyi slovnyk synonimiv ukrainskoi movy [A practical dictionary of synonyms of the Ukrainian language]. Kyiv: Ukrainska knyha [in Ukr.].
9. Krasnobaieva-Chorna, Zh. (2017). Prahmatyka strakhu v ukrainskii frazemitsi [Pragmatics of fear in Ukrainian phrasemics]. *Studia Ukrainica Psnaniensia*. Vyp. 5. P. 101-108. [in Ukr.].
10. Marchuk, L. (2019). Terminolohichna polisemiia u prozi Marii Matios [Terminological polysemy in the prose by Maria Mathios.]. *Terminolohichni visnyk: zbirnyk naukovykh prats [Terminological Bulletin: a collection of scientific papers]*. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy. Vyp. 5. P. 291-298. [in Ukr.].

11. Matios, M. (2019). Bukova zemlia. Roman-panorama zavdovzhky u 225 rokiv [Bukova zemlia. A 225-year-long panoramic novel]. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA. [in Ukr.].
12. Matios, M. (2007). Natsiia [Nation]. Lviv: Piramida. [in Ukr.].
13. Matios, M. (2005). Solodka Darusia [Sweet Darusya]. Lviv: Piramida. [in Ukr.].
14. Menshii, A. (2013). Semantyka kontseptu «strakh» u tvorchosti M. Kotsiubynskoho ta H. Kosynky [Semantics of the concept «fear» in the works by M. Kotsiubynskyyi and H. Kosinka]. *Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii [Literary process: methodology, names, trends]*. URL: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/16/16> (accessed 16 October 2023). [in Ukr.].
15. Moisiienko, A. (2011). Aktualizatsiia frazeolohichnykh odynytys u khudozhnomu teksti [Update of phraseological units in the artistic text]. *Ukrainska leksykohrafiia v zahalnoslovianskomu konteksti: teoriia, praktyka, typolohiia. Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï pamiaty prof. L.H. Skrypnyk [Ukrainian lexicography in the all-Slavic context: theory, practice, typology. Materials of the International Scientific Conference dedicated to the memory of Prof. L.G. Skrypnyk]*. Kyiv: Vydavnychy dim Dmytra Buraho. P. 115-121. [in Ukr.].
16. Mialkovska, L.M. (2013). Synonimy-imennyky u khudozhnikh tvorakh I. Nechuiia-Levytskoho [Synonyms-nouns in the artistic works by I. Nechuy-Levytskyi]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Serii: Filolohichni nauky [Scientific notes of the Nizhyn State University named after Mykola Gogol. Series: Philological sciences]*. Kn. 1. P. 114-118. [in Ukr.].
17. Ohiienko, I. (1918). Ukrainska kultura: korotka istoriia kulturnoho zhyttia ukrain-skoho narodu [Ukrainian culture: a brief history of the cultural life of the Ukrainian people]. Kyiv: Abris. Reprintne vidtvorennia vydannia 1918 roku. [in Ukr.].
18. Oleksenko, V.P. (2012). Funktsiino-stylistychni osoblyvosti frazeolohichnykh synonimiv u romani Liny Kostenko «Marusia Churai» [Functional and stylistic features of phraseological synonyms in Lina Kostenko's novel «Marusya Churai»]. *Materialy VIII Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Europejska nauka XXI powilka – 2012»*. *Filologiczne nauki*. Przemysł. Vol. 12. P. 80-89. [in Ukr.].
19. Oleksenko, V.P., Rembetska, O.V. (2010). Funktsiino-stylistychni osoblyvosti synonimiv u tvorakh Ulasa Samchuka [Functional and stylistic features of synonyms in the works by Ulas Samchuk]. *Visnyk Tavriiskoi fundatsii (Oseredku vvychennia ukraiiskoi diaspor): lit.-nauk. zb. [Bulletin of the Tavri Foundation (Center for the Study of the Ukrainian Diaspora): lit.-science. coll.]*. Kyiv; Kherson: Prosvita. Vyp. 7. P. 60-69. [in Ukr.].
20. Semak, L.A. (2021). Leksychna synonimika v suchasniï ukrainiï zhinochiiï prozi (funktsionalno-semantychnyi aspekt) [Lexical synonyms in modern Ukrainian women's prose (functional-semantic aspect)]. [Synopsis of PhD thesis]. [in Ukr.].
21. Khodarieva, I.M. (2009). Leksyko-semantychny y asotsiatyvne pole liubov u movi tvoriv Pavla Zahrebelnoho [The lexical-semantic and associative field of love in the language of Pavlo Zagrebelny's works]. [Synopsis of PhD thesis]. [in Ukr.].

Iryna Nasminchuk

LEXICAL AND PHRASEOLOGICAL SYNONYMS FOR THE EMOTION OF FEAR IN THE PROSE BY MARIA MATIOS

In the article, based on the study of the language of the prose works by Maria Matios, synonymous series are selected to indicate the emotion of fear. Fear as an emotion and as an existential aspect of being determines the problematic and poetics of the writer's small (novelistic collection «Nation») and large («Sweet Darusya», «Almost never the other way around», «Moskalytsia», «Bukova zemlia») prose of the writer, mainly addressed to the turbulent periods in the history of Ukraine. The creative idea of the writer to understand the existence of the nation in the flow of history determined the linguistic means of organizing the text. It has been proven that Maria Mathios's speech is characterized by a high degree

of concentration of lexical (noun, adjective, verb, adverb) and phraseological synonymous units to denote the emotion of fear. It has been observed that the synonyms for the emotion of fear, introduced by Maria Mathios, record human experiences at the level of physical sensations and much less often at the level of psychological ones. Sometimes, when the author expands the scope of what is described to the size of the community, they can acquire a social focus. Units of the lexical-semantic group «fear» are used by Maria Matios not only in a direct, but also in a metaphorical-figurative sense. The study confirms the scientists' conclusions that synonyms in the language system perform two main functions – clarification and substitution. The sophisticated synonymous series denoting the emotion of fear, observed in the analyzed works, testifies to Maria Matios's perfect mastery of literary language reserves on the one hand and vernacular elements on the other. The study of the author's prose in the specified direction is promising for the systematic study of synonymous relationships of units of the lexical-semantic group «fear» in the works of modern writers.

Key words: synonym series, ideographic synonyms, prose, Maria Matios, vocabulary, phraseology, emotion of fear.

Отримано: 4.11.2023 р.

УДК 811.161.2'373.4:355

DOI: 10.32626/2309-7086.2023-20.114-127

Тетяна Сукаленко

ORCID 0000-0002-5107-9914,

*доктор філологічних наук, професор кафедри
мовної підготовки та соціальних комунікацій,
Державний податковий університет*

Наталія Ладиняк

ORCID 0000-0002-3091-0772,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЛІТАРНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНИХ УКРАЇНОМОВНИХ ЗМІ

У статті схарактеризовано основні тенденції та перспективи розвитку мілітарної лексики в сучасних ЗМІ. Здійснено огляд праць українських науковців із питань вивчення професійної лексики військовиків, військової термінології тощо. Встановлено, що з початком війни в Україні у 2022 році словник мілітарної лексики поповнився новими лексемами, а також тими, які вже існували раніше, але набули іншого змісту. Реалії війни відбито у розширенні значень слів, які фігурують у новинних випусках, живому спілкуванні українців. Окрему групу лексичних нововведень у мілітарному дискурсі становлять назви зброї, які мають високу частотність уживання в сучасних ЗМІ.

Ключові слова: мілітарна лексика, війна, дискурс, медійний текст, сучасні україномовні ЗМІ.

Постановка проблеми. Військова сфера активно постачає інноваційну лексику до словникового складу української мови, оскільки війна, конфлікти та боротьба з тероризмом перебувають у центрі уваги будь-якого суспільства сучасного глобалізованого світу.